

Gettierovi protuprimjeri i analiza znanja

ZVONIMIR ČULJAK

Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54, HR-10000 Zagreb
culjak@filist.fizg.hr

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 05-09-03 Prihvaćeno: 24-10-03

SAŽETAK: Suprotno općeprihvaćenom mišljenju, argumentiram da Gettierovi protuprimjeri za trodijelnu analizu znanja kao opravdanoga istinitog vjerovanja nisu uspjeli zato što uvjet opravdanja, a pogotovo *uvjet istinitosti* za znanje u tim slučajevima nisu jednoznačno ispunjeni. Jer sudovi u koje se vjeruje jesu semantički *ambivalentni* te se za njih ne može jasno reći jesu ili istiniti ili neistiniti, pa stoga ni jesu li predmeti opravdanih *istinitih* vjerovanja. To je zbog zbunjujuće semantičke uloge koju igra *određeni opis* (u prvom protuprimjeru) i *ekskluzivna disjunkcija* (u drugom protuprimjeru). Stoga nijedan od Gettierovih navodnih protuprimjera zapravo ne opovrgava trodijelnu analizu kao takvu, nego samo jednu njezinu interpretaciju. Gettierovi se slučajevi mogu u najboljem slučaju protumačiti kao oni koji zahtijevaju modifikaciju i poboljšanje tradicionalne analize, a ne kao oni koji zahtijevaju njezino zamjenjivanje. Neki se drugi gettierovski slučajevi, npr. oni koje su iznijeli Lehrer i Feldman, mogu razmatrati na analogan način.

KLJUČNE RIJEČI: znanje, vjerovanje, opravdanje, istinitost, Gettier, analiza znanja, epistemologija, semantika, određeni opisi.

“... epistemology now becomes semantics.”
(Quine, 1969: 89)

0. Uvod: tradicionalna i suvremena analiza znanja

Prema rasprostranjenom, iako ponegdje i osporavanom mišljenju, jednom je postojala (ili još uvijek postoji) *tradicionalna* odnosno *trodijelna analiza* sudnog (propozicijskog) znanja, u kojoj se ono razjašnjava sljedećom ekvivalencijom:

S zna da p akko p [je istinit],
 S vjeruje da p , i
 S ima opravdanje vjerovati da p .

Prema toj ekvivalenciji istinitost suda, vjerovanje u taj sud i opravdanje za to vjerovanje pojedinačno su *nužni*, a zajedno i *dostatni* uvjeti za znanje: znanje je *opravdano istinito vjerovanje*. Iako se ta analiza naziva tradicionalnom, njezine eksplicitne primjere pronalaze se tek u C. I. Lewisa (1946), Alfreda Ayera (1956) i Rodericka Chisholma (1957). *Locus classicus* je Platonov *Teetet*, no pripisivanje te analize Platonu prilično je dvojbeno.¹ Neki ipak (s pravom, čini se) smatraju da Kantova *Kritika čistog uma* sadrži trodijelnu analizu, pod pretpostavkom da Kantovi termini *Fürwahrhalten* (smatranje istinitim) i *Gewissheit* (sigurnost, izvjesnost) odgovaraju pojmovima vjerovanja i opravdanja.² Ali uz takvo liberalno tumačenje kandidat za tradicionalnu analizu je i Descartes u *Meditacijama*, možda onda i drugi klasični filozofi.

Ako se već u povijesti epistemologije ne uočava neka neprekinuta i jaka tradicija trodijelne analize, razlog za to da je se ipak smatra tradicionalnom vjerojatno je to što se ona čini "prirodnom" i ukorijenjenom u našem epistemičkom ponašanju te u skladu s našim osnovnim epistemičkim intuicijama i zdravim razumom. Opravdano istinito vjerovanje – istinito vjerovanje poduprto *razlozima* odnosno *dokaznom građom* – čini se epistemički jačim od samo istinitoga vjerovanja, a pogotovo od pukog vjerovanja. Puko vjerovanje može, naravno, biti i neistinito i potpuno proizvoljno; istinito pak vjerovanje, ukoliko nije poduprto nekim razlozima ili dokaznom građom, može biti samo akcidentalno istinito, tj. formirano postupkom koji ne jamči dospijevanje do istine (npr. proizvoljnim nagađanjem). Tradicionalnost trodijelne analize moguće je detektirati i u širini njezine primjenjivosti: ona pokriva slučajeve u rasponu od zdravorazumskog do visoko ekspertnog znanja te je tako u skladu s ambicijama tradicionalne epistemologije da formulira *jedinstven* pojam znanja. Jedinstven pojam znanja osigurava predmetno jedinstvo epistemologije i njezin opstanak kao integralne discipline, danas ugrožen rastućom specijalizacijom prirodnih i društvenih znanosti, koja pod naturalističkim utjecajem prodire i u epistemologiju. Isto tako, *normativan* pojam opravdanja koji ona uključuje, a prema kojemu je opravdanost vjerovanja funkcija normativno prikladnog procesa proizvodnje vjerovanja, odgovara normativizmu i preskriptivizmu tradicionalne epistemologije, oličenoj u Descartesovim *Regulama*.

Prema jednom drugom rasprostranjenom i općenito prihvaćenom mišljenju suvremena epistemologija započinje *opovrgavanjem trodijelne analize*. Zasluge za to opovrgavanje jednodušno se pripisuju Edmundu Gettieru. U

¹ Usp. o tome npr. Linda Zagzebski (1999).

² Npr. Richard Aaron (1971), kojega u tome slijedi Robert Shope (1983).

svom po opsegu minijaturnom članku “Is Justified True Belief Knowledge?” (1963), koji je proizveo enorman utjecaj na epistemološku analizu, Gettier je iznio dva primjera opravdanoga istinitog vjerovanja koji *nisu* slučajevi znanja. Članak je inicirao čitavu epistemološku industriju proizvodnje protuprimjera za Gettierove protuprimjere s jedne strane te s druge protuprimjera nalik onima Gettierovima, koji su uvijek iznova trebali pokazati da znanje nije opravdano istinito vjerovanje.³ “Gettierovski problem” (*Gettier problem*) – problem pronalaženja modifikacije standardne analize odnosno supstitucije za nju koja bi bila imuna na gettierovske protuprimjere – ostao je međutim neriješen slučaj. Mnogi su epistemolozi izveli negativne konkluzije o statusu gettierovskoga problema, bilo u pogledu njegove rješivosti bilo u pogledu njegove relevantnosti za epistemologiju. John Pollock (1986: 10), primjerice, argumentira da složenost problema znanja nije indikator njegove važnosti:

Sada je gettierovski problem postao zapleten u složenosti i malo filozofa očekuje da on ima jednostavno rješenje. No pošto su se zakačili za taj problem, epistemolozima je odbojno ostaviti ga, tako da on ostaje čestom temom u suvremenoj epistemologiji. Mora se međutim naglasiti da je on u osnovi sporedno pitanje. Središnja tema epistemologije je epistemičko opravdanje, a ne zapravo znanje. ... Njegovo rješenje nije bitan dio konstrukcije neke epistemološke teorije.

Neuspjesi u rješavanju tog problema naveli su neke filozofe na konkluziju da sam pojam znanja nije analizabilan te da epistemologiju treba posve preorijentirati s analize znanja na *analizu opravdanja* odnosno *dokazne grade*. Slijed takva razmišljanja Timothy Williamson (2000: 184) ovako je skicirao:

Nakon što je Gettier 1963. pokazao da je opravdano istinito vjerovanje nedostatno za znanje te stoga da znanje nije nužno za opravdano istinito vjerovanje, postalo je prirodno pitati: ako imaš opravdana istinita vjerovanja, zašto se gnjaviti sa znanjem?

Premda se ne slažu oko statusa i važnosti samog problema, suvremeni epistemolozi mahom smatraju da je Gettier svojim protuprimjerima ipak *opovrgnuo* tradicionalnu doktrinu te *dokazao* da znanje nije (samo) opravdano istinito vjerovanje. Oduševljenje Gettierom ovako je sažeo Alvin Plantinga (1993a: 32):

Pustoš koju je on učinio u suvremenoj epistemologiji bila je u potpunosti ljekovita. Nikad nije toliko mnogo ljudi naučilo toliko mnogo iz tako malo [teksta].

Samim time pokušaji poboljšanja tradicionalne analize i njezina preformuliranja tako da bude imuna na gettierovske protuprimjere čine se unaprijed osuđenima na neuspjeh. Ali i samo rješavanje gettierovskoga problema –

³ Detaljan prikaz povijesti rješavanja problema u prvih dvadeset godina nalazi se u knjizi Roberta Shopea (1983). Drugih dvadeset godina istraživanja još čekaju svoj prikaz.

pronalaženje adekvatne analize znanja – zbog stalnog pojavljivanja novih i sve složenijih protuprimjera, postaje uzaludan posao. Susan Haack (1993) govori, primjerice, o osjećaju “dosade” koji u njoj proizvode pokušaji njegova rješenja. Može se pretpostaviti da je takva odbojnost izraz zasićenja uslijed neprikladnoga ustrajanja na nečemu što je nerješivo danim instrumentima analize, poput problema kvadrature kruga u okviru matematike racionalnih brojeva ili problema retrogradnih kretanja planeta u geocentrizmu. No na taj način ti osporavatelji važnosti samoga problema priznaju Gettieru implicitno veće zasluge od onih koji još i danas ustrajno rješavaju problem. Jer kao što su navedeni problemi uspješno apsolvirani tek kad je stari znanstveni okvir zamijenjen novim (matematikom realnih brojeva odnosno fizikalnom astronomijom i teorijom gravitacije), čini se i da rješenje gettierovskoga problema možda treba tražiti izvan uskog područja pojmovne analize. Proizlazi da je gettierovski problem znatno širih dimenzija te da zahvaća same osnovne epistemološke i filozofske metodologije.

Kauzalističke, reliabilističke i relevantističke teorije znanja, formulirane kao direktan odgovor na gettierovski izazov, primjeri su takva načina razmišljanja: znanje ne treba analizirati u terminima (interno) opravdanoga istinitoga vjerovanja (jer to vodi uvijek novim i novim gettierovskim protuprimjerima), nego u terminima *pouzdanosti proizvođenja* i/ili *indiciranja* istinitoga vjerovanja ili pak epistemičkih *dispozicija* koje subjekt ima za njegovo proizvođenje. Drugi je srodan put napustiti analizu pojma znanja i okrenuti se samom *fenomenu* znanja i *psihološkoj* strukturi epistemičkog subjekta: tim su putem krenuli *naturalisti*. Treću mogućnost predstavljaju suvremene verzije *kontekstualizma*, koje više i ne razmatraju izravno strukturu znanja, nego kriterije za *istinito pripisivanje znanja*, koji su ovisni o kontekstu pripisivanja.

Staro (naivno) epistemološko pitanje “Što je znanje?” ipak zahtijeva odgovor, a odgovor se mora dati u nekoj formi pojmovne analize, ma koliko mi ograničili područje njezina važenja. Jer tek na osnovi nekoga, ma kako minimalnoga i operativnog pojma znanja, moguće je intelektualne procese i dispozicije ustanoviti *kao epistemičke*, odnosno neki prirodan fenomen identificirati *kao slučaj znanja*. Pojmovnom se analizom postavljaju *normativna* ograničenja unutar kojih se empirijski utvrđivi slučajevi znanja trebaju smjestiti: minimalne uvjete koje svaki slučaj vjerovanja treba ispuniti. S obzirom na ta neizbježna ograničenja, opravdanim mi se čini jedan reakcionaran i ponešto anakron pristup, koji je možda primjereniji naivnom pitanju o znanju, a koji ostaje u konzervativnom formatu pojmovne analize. Njegovo je polazište u tezi da Gettier zapravo *nije* opovrgnuo trodijelnu analizu, da je njegova revolucija bila prije površinska nego dubinska, te da u osnovi još uvijek vlada trojedini pojam znanja, za čije elemente, prvenstveno pojam opravdanja, ili već imamo bolje formulacije od onih koje je zatekao Gettier ili ih možemo očekivati.

Inspiriran ranim pokušajima *opovrgavanja* Gettierovih protuprimjera i raspravama o značenju *određenih opisa*, u ovom članku nastojim pokazati da Gettierovi protuprimjeri pogađaju *jednu* od mogućih interpretacija tradicionalne analize, ali da zapravo *ne opovrgavaju* samu analizu. Oni pokazuju da je tradicionalna doktrina (u verzijama koje imamo) nedovoljno precizno definirala elemente pojma znanja, prvenstveno pojam opravdanja, ali ne pokazuju da ti elementi, dovoljno precizno formulirani, nisu nužni i dostatni za posjedovanje znanja. Gettier je opovrgavao tradicionalnu doktrinu o znanju pretpostavljajući jedan prilično *uzak pojam opravdanja* (pojam epistemički *slabog* opravdanja) s jedne strane te prilično *širok pojam istinitosti* (pojam istinitosti koji nije osjetljiv na semantički *ambivalentne* slučajeve i koji ih ne isključuje) s druge strane. Zapravo je njegovo (očito, namjerno) neprikladno koreliranje semantičke i epistemičke dimenzije znanja proizvelo dojam o paradoksalnosti trodijelne analize. U ovom članku ja međutim neću braniti trodijelnu analizu: u svom prvobitnom obliku (obliku koji je predmet prvih osporavanja) ona pripada prošlosti, a za njezinu adekvatnu reformulaciju i obranu bila bi potrebna analiza svih ili barem većine standardnih gettierovskih protuprimjera kao i redefinicija samog pojma opravdanja. To bi međutim zahtijevalo cijelu epistemološku teoriju. Pokušat ću stoga samo pokazati da Gettier nije postigao ono što mu se obično pripisuje kao zasluga, naime opovrgavanje trodijelne analize znanja *u svim njezinim interpretacijama*.

1. Gettierovi protuprimjeri

Gettier je opisao dvije situacije u kojima vjerovatelji navodno imaju istinito vjerovanje, imaju opravdanje za to istinito vjerovanje, a ipak ne posjeduju znanje. Dakle, prema Gettierovu sudu, (i) *S* vjeruje da *p*, (ii) *p* je istinit, (iii) *S* ima opravdanje za vjerovanje da *p*, ali *S* *ne zna* da *p*. Iz tih protuprimjera slijedilo bi da ti uvjeti znanja, u tradicionalnoj analizi uspostavljeni kao nužni i dostatni uvjeti znanja, ipak *nisu dostatni* za posjedovanje znanja.

Gettier je pošao od dviju pretpostavaka, koje su prema njegovu mišljenju u skladu s tradicionalnom analizom:

- (1) moguće je imati opravdanje za vjerovanje u neki neistinit sud, i
- (2) za bilo koji sud *p*, ako *S* ima opravdanje vjerovati da *p* i *p* povlači *q*, i *S* izvodi *q* iz *p* i prihvaća *q* kao rezultat tog zaključivanja, onda *S* ima opravdanje vjerovati da *q*.

Iskaz (1) može se zvati *načelom međusobne nezavisnosti* opravdanja i istinitosti, dok je (2) *načelo deducibilnosti opravdanja* odnosno (što je danas češći naziv) *deduktivno načelo zatvorenosti za opravdanje*. Prema načelu nezavisnosti uvjet opravdanja i uvjet istinitosti međusobno su *nezavisni*: to znači da se jedan ne može izvesti iz drugoga odnosno da jedan ne povlači

drugi. Njihova uzajamna nezavisnost neophodna je za necirkularno razjašnjenje znanja, razjašnjenje u kojem se elementi znanja ne bi međusobno definirali (npr. opravdanje istinitošću, a istinitost opravdanjem). Iz toga slijedi da se može imati (a) istinito vjerovanje za koje se nema opravdanje kao i (b) opravdanje za vjerovanje u neki neistinit sud. Deduktivno načelo zatvorenosti utvrđuje da se opravdajni status (tj. opravdanje ili stupanj opravdanosti) vjerovanja da p prenosi deduktivno na vjerovanje u njegovu logičku posljedicu q , koja tako ne izlazi van područja opravdanja za prvo vjerovanje te ostaje unutar njega “zatvorena”.

U prvom protuprimjeru Jones i Smith natječu se za posao. Smith ima jaku dokaznu građu za sljedeći konjunktivan sud, koji se naposljetku pokazuje kao *neistinit*:

(p) Jones je čovjek koji će dobiti posao i Jones ima deset novčića u svom džepu.

Iz te konjunkcije Smith izvodi sljedeći sud:

(q) Čovjek koji će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu.

Smith *ima opravdanje vjerovati* da p – izjava direktora tvrtke dostatan je razlog za vjerovanje u prvi dio konjunkcije, a pretraživanje Jonesovih džepova pruža opravdanje za vjerovanje u drugi konjunkt. On također ima opravdanje za vjerovanje da q , jer on q opravdano izvodi iz p (p povlači q), pa stoga, prema deduktivnom načelu zatvorenosti za opravdanje, on ima opravdanje i za vjerovanje da q . Sud q je i *istinit* jer osoba koja će dobiti posao ima deset novčića u džepu. Dogodi se međutim, da on, *Smith*, dobije posao. Jednako tako, ne znajući, *Smith* ima deset novčića u svom džepu. Smith stoga *ne zna* da q , naime, ne zna da osoba koja će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu, iako je q istinit i prema deduktivnom načelu zatvorenosti za opravdanje Smith ima opravdanje vjerovati u taj sud.

Drugi protuprimjer ima sličnu strukturu. Smith ima *opravdanje* (u vidu obilne iskustvene građe i vjerodostojne dokumentacije) za vjerovanje u *neistinit* sud r :

(r) Jones posjeduje Ford.

Iz toga suda Smith opravdano izvodi disjunkciju s , čiji drugi disjunkt donosi nagađanje o boravištu njegova prijatelja Browna:

(s) Ili Jones posjeduje Ford ili je Brown u Barceloni.

Slučajno Brown bude u Barceloni tako da je disjunkcija istinita (jer je jedan disjunkt istinit). Smith ima dobar razlog vjerovati da Jones posjeduje Ford pa, prema načelu zatvorenosti za opravdanje, ima opravdanje vjerovati u tu disjunkciju koju valjano izvodi iz suda r . No Smith *ne zna* (da je istinito)

da Smith posjeduje Ford ili je Brown u Barceloni iako opravdano i istinito vjeruje u to.

U oba slučaja dokazna građa koja tvori *opravdanje* za istinito vjerovanje nije u korelaciji s onim elementima stvarnosti na osnovi kojih je vjerovanje *istinito*. Smith iz prvog primjera ne zna da osoba koja će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu – (i) u vrijeme kada on formira to svoje vjerovanje ta je osoba, što je njemu nepoznato, on sam i (ii) ne znajući (jer nije provjerio stanje svojih džepova) on sam ima u džepu deset novčića – iako ima opravdanje za tu istinitu generalizaciju. Opravdanje se tiče *Jonesova* zaposleničkog i financijskog statusa, a istinitost generalizacije ovisi o *Smithovu* statusu. Smith iz drugog primjera ne zna da Jones posjeduje Ford ili je Brown u Barceloni, jer mu je činjenica Brownova boravka u Barceloni posve nepoznata, a ona čini njegovo vjerovanje istinitim. Opet, opravdanje za vjerovanje u tu istinitu disjunkciju proizlazi iz vjerovanja u neistiniti disjunkt, a nije ni u kakvoj vezi s činjenicom koju opisuje istiniti disjunkt. Smith iz prvog primjera i Smith iz drugog primjera imaju dakle opravdanje za svoja istinita vjerovanja, ali ne znaju ono u što opravdano i istinito vjeruju. Je li ta konkluzija osnovana?

Opravdanje i istinitost u tim su slučajevima povezani procesima obrazloženja kojima upravlja načelo zatvorenosti, ali ta se povezanost svejedno čini *akcidentalnom*. Osobe završavaju s istinitim vjerovanjima za koja imaju opravdanje, no to je opravdanje nametnuto izvana, formalnim načelom zatvorenosti. Ta povezanost nije utemeljena na intrinzičnim, *sadržajnim* i *relevantijskim* vezama između vjerovanja. Stoga je prirodno pitati imaju li Smith i Jones uopće *opravdanje* za svoja istinita vjerovanja, kad to opravdanje nema nikakve veze s uvjetima njihove istinitosti. Drugo je prirodno pitanje je li *načelo zatvorenosti* uopće primjenjivo na epistemičko obrazloženje. To pitanje međutim predstavlja zasebnu i zahtjevnu temu, kojom se epistemolozi danas detaljno bave i neovisno o gettierovskom problemu, prvenstveno u okviru rasprava o skepticizmu. Ostaje dakle prvo pitanje: imaju li Gettierovi likovi opravdanje za svoja istinita vjerovanja?

2. Neadekvatnost Gettierova pojma opravdanja

Neki su filozofi nastojali pokazati da Gettier zapravo ne opovrgava trodijelnu analizu jer u njegovim primjerima nije riječ o *opravdanom* vjerovanju, pa tako ni o opravdanom istinitom vjerovanju koje nije znanje. Drugi su jednostavno nastojali pokazati da je pojam opravdanja kojim Gettier operira kriv za izostanak znanja u tim slučajevima. Neki se od tih ranih prigovora i ujedno pokušaja modifikacije i/ili spašavanja ili pak napuštanja trodijelne analize mogu klasificirati otprilike ovako (klasifikacija je daleko od potpune, ali je, mislim, dovoljno široka da uključi većinu relevantnih pristupa):

- (i) Gettier primjenjuje pojam *nepotpunog* opravdanja (opravdanja koje ne povlači istinitost vjerovanja) (Michael Clark, 1963, Robert Almeder, 1974);
- (ii) Gettierov pojam opravdanja uključuje *neistinite elemente* u dokaznoj građi (Robert G. Meyers / Kenneth Stern, 1973; Roderick Chisholm, 1970) odnosno zaključivanje uključuje neke *neistinite premise* (Gilbert Harman, 1973);
- (iii) Gettier operira s pojmom tzv. *manjkavog opravdanja* (koje uz istinit sud podupire i neki neistinit sud) (Roderick Chisholm, 1982);
- (iv) u Gettierovim protuprimjerima vrši se nedopustiv prijenos opravdanja s vjerovanja u premise na vjerovanje u konkluziju; drugim riječima, *deduktivno načelo zatvorenosti* za opravdanje (“načelo deducibilnosti opravdanja”) *ne vrijedi* (Irving Thalberg 1969, 1974; Robert Nozick, 1981; Fred Dretske 1968, 1981);
- (v) opravdanje se u Gettierovim protuprimjerima nedopustivo *distribuiru* s vjerovanja u *konjunkte (disjunkte)* na vjerovanje u *konjunkciju (disjunkciju)* (Irving Thalberg 1969, 1974);
- (vi) Gettierov je pojam opravdanja *slab*: odnosi se na *strategijsko* (interno, subjektivno, *prima facie*) opravdanje, a ne na *evidencijsko* (eksterno, objektivno, *ultima facie*) opravdanje (Irving Thalberg, 1974);
- (vii) istinitost suda koji je predmet vjerovanja *akcidentalno* je vezana s opravdanjem za vjerovanje u sud (Alvin I. Goldman, 1967; Peter Unger, 1968; Linda Zagzebski, 1994, 1999).

Razlika između (a) onih filozofa koji nastoje opovrgnuti Gettierovu konkluziju te tako spasiti trodijelnu analizu dodatnim pojašnjenjem pojma opravdanja i (b) onih koji predlažu novu analizu s drugačijim pojmom opravdanja od onoga koji (navodno) sadrži trodijelna analiza ovdje i nije važna. Važno je shvaćanje koje dijele ti kritičari da je upravo Gettierov *pojam opravdanja*, kad se uvrsti u trodijelnu shemu, odgovoran za paradoksalne posljedice same trodijelne analize. Dodatnim specificiranjem pojma opravdanja, ili pak njegovim posvemašnjim odbacivanjem (kao što u svojim analizama čine, primjerice, Armstrong (1973), Nozick (1981) ili Plantinga (1993b)), navodno je moguće dobiti adekvatnu analizu znanja koja je imuna na gettierovske protuprimjere.

Tim se prigovorima općenito tvrdi da su Gettierovi slučajevi primjeri *nedostatno opravdanoga* istinitoga vjerovanja: razlozi koji se imaju za vjerovanja ne jamče odnosno ne ukazuju u dostatnoj mjeri na njihovu istinitost. Ako opravdanje operativno definiramo jednostavno kao *ono što od istinitog vjerovanja čini znanje*, u tim se protuprimjerima radi o istinitim vjerovanjima čije ih opravdanje ne pretvara u slučajeve znanja. Iz toga se može izvesti zahtjev za nametanjem dodatnih uvjeta za opravdanje, kojima bi se pojam

opravdanja učinio jačim, a analiza znanja otpornom na gettierovske protuprimjere. Dobili bismo pojam opravdanja koji, ispune li se ti dodatni uvjeti, redovito, u normalnim okolnostima, vodi istini i tvori znanje. Taj je zahtjev formuliran u okviru niza *eksternalističkih* teorija znanja i/ili opravdanja: u teoriji *konkluzivnih razloga* (Dretske, 1971), teoriji *jamstva* (Plantinga, 1993b) te u teorijama *jakog opravdanja* (Goldman, 1992) odnosno *opravdanja ex post* (Goldman, 1979) te opravdanja *ultima facie* (Alston, 1989). No, kako to pokazuje Robert Shope (1992, 1998), ni eksternalističke teorije nisu imune na gettierovske protuprimjere, ma koliko se ti protuprimjeri prema naturalističkoj orijentaciji navedenih teorija činili artifičijelnima ili irelevantnima u povlaštenom kontekstu “normalnoga” ili “aktualnoga” svijeta.

Gettierova se upotreba slabijeg pojma opravdanja može ipak braniti time što trodijelna analiza znanja koju je on pronašao u Platona, Ayera i Chisholma doista sadrži samo takav slab pojam *internog* opravdanja. To se opravdanje sastoji u posjedovanju ili internoj dostupnosti adekvatne dokazne građe odnosno razloga koji podupiru vjerovanje u neki istinit sud. Načelo međusobne nezavisnosti tih dvaju uvjeta priječi jaku povezanost između opravdanja i istinitosti te dopušta jedino njihovu slabu vezu: opravdanje ne vodi istinitosti niti pak ukazuje na istinitost, nego samo pruža “potporu” vjerovanju dotičnog subjekta u istinit sud. Opravdanje je prije svega funkcija razloga koje dotični vjerovatelj *ima na raspolaganju*, a ne objektivnih, njemu eksternih opravdavalačkih čimbenika. Hrvatski izraz “ima opravdanje vjerovati” stoga vjerno prenosi englesku frazu *is justified in believing*, jer je takvo opravdanje prije svega dispozicijsko svojstvo *vjerovatelja*, a ne epistemički tvorbeno svojstvo aktualnog istinitog *vjerovanja*.

Razlikovanje koje je proveo Irving Thalberg (1974) između *strategijskog* i *evidencijskog opravdanja* dobra je ilustracija onoga što Gettier uključuje, a što ne u svom pojmu opravdanja. Evidencijsko se opravdanje sastoji u posjedovanju podataka opažanja ili svjedočanstava koja od istinitog vjerovanja *tvore znanje*. Strategijsko se opravdanje sastoji u činjenici da je proveden neki *racionalan postupak za stjecanje znanja*, koji u normalnim okolnostima jamči dospijevanje do znanja. Gettierovi primjeri pokazuju kako se može slijediti optimalna strategija za stjecanje znanja, racionalno postupanje u traganju za dokaznom građom, a da znanje ipak izostane. To znači da Gettierovi vjerovatelji imaju samo strategijsko opravdanje za svoja vjerovanja, a ne i evidencijsko opravdanje. Stoga je samo u tom prvom smislu opravdanja moguće govoriti o Gettierovim slučajevima kao o primjerima *opravdanoga* istinitog vjerovanja koje nije znanje. No s obzirom na drugi pojam opravdanja Gettierovi primjeri predstavljaju samo slučajeve *neopravdanoga* istinitog vjerovanja, koje onda ni po tradicionalnoj definiciji nije znanje. Strategijsko opravdanje, slijeđenje racionalne procedure, nije dakle dostatno za *posjedovanje znanja*. No ono nije ni nužno: traganje za do-

kaznom građom za neko istinito vjerovanje može biti krajnje nasumičan i iracionalan postupak, a da se ipak za to vjerovanje pronađe konkluzivan razlog te da se stoga ima znanje. U mnogim se slučajevima znanstvenih otkrića dogodilo upravo to: nasumični procesi “nagađanja i opovrgavanja” ili pak posve iracionalni i voljno nekontrolirani procesi sudjelovali su u proizvodnji dokazne građe koja je konkluzivno (u danom kontekstu) pružila opravdanje za neku hipotezu. Slavni su primjeri Newtonovo opravdanje za zakon gravitacije (epizoda s jabukom navodno je autentičan događaj) i Kekuléovo otkriće strukture atoma benzena. No i mimo tih spektakularnih slučajeva, općenito vrijedi da se procesi opravdanja znanstvenih hipoteza, slično samim generativnim procesima njihova proizvođenja, ne mogu u potpunosti analizirati u kategorijama racionalnih pravila postupanja.

Strategijsko (subjektivno, *prima facie* itd.) opravdanje i znanje ne povlače jedno drugo zato što strategijsko opravdanje ne jamči u svakoj situaciji istinitost vjerovanja. S druge strane, evidencijsko opravdanje i njegovi eksternalistički pandani (konkluzivni razlozi, opravdanje *ex post*, opravdanje *ultima facie*, jako opravdanje, jamstvo itd.) uspostavljaju jaku vezu s istinitošću: tu vezu čine *objektivne* (kauzalne, logičke ili nomološke) relacije između sudova koji tvore dokaznu građu s jedne i činjenične osnove istinitosti vjerovanja s druge strane. Ništa od toga međutim nije sadržano u trodijelnoj analizi u njezinu tradicionalnom obliku odnosno u obliku koji Gettier razmatra. Stoga prigovori Gettieru koji diskvalificiraju njegov pojam opravdanja zapravo i sami predstavljaju zahtjev za revizijom trodijelne analize, ako ne i njezino napuštanje.

3. Istinitost u Gettierovim protuprimjerima: trik koji je pridobio filozofsku javnost

Iako je većina Gettierovih i osporavatelja i nastavljača izvor svih nevolja vidjela u manjkavom pojmu opravdanja, meni se čini da glavni uzrok problema leži u problematičnom statusu *istinosnog* uvjeta. Vjerovanja koja imaju Gettierovi vjerovatelji u najboljem su slučaju ambivalentna u pogledu svoje istinosne vrijednosti. Budući da su ta vjerovanja dvojbenoga semantičkog statusa, Gettierovi se protuprimjeri ne mogu prihvatiti kao nedvosmisleni primjeri opravdanoga *istinitog* vjerovanja koji nisu slučajevi znanja.

2. protuprimjer: “Ili Jones posjeduje Ford ili je Brown u Barceloni”

Drugi je protuprimjer jednostavniji i ne slučajno (radi izbjegavanja komplikacija) najčešće se navodi kao ilustracija uspješnosti Gettierove analize, pa ću i ja početi od njega. Već je međutim na prvi pogled neobično to što je Smithovo rezultirajuće vjerovanje vjerovanje u ekskluzivnu *disjunkciju*. Općenito se uzima da je epistemološka analiza analiza empirijskog ili *činjeničnog* znanja (kako to, primjerice, proklamira Shope, 1983), znanja *da je*

to-i-to slučaj, koje se onda može ili ne može analizirati u terminima opravdanog istinitog vjerovanja *da p*. Predmet takva znanja jesu normalni kontingentni sudovi o vanjskom svijetu. Sud *p* je istinit ako jest činjenica *da p*. Derivativno, neko činjenično vjerovanje je istinito ako je ono afirmativan sudni stav (*propositional attitude*) prema nekom činjenično istinitom sudu.

Disjunkcija, kao svaki *istinosno-funkcijski izraz*, istinita je međutim *analitički*, na osnovi značenja logičkog veznika i na osnovi istinosnih vrijednosti sastavnih sudova. Ona nije istinita *činjenično*, na osnovi direktne relacije s nekom činjenicom. Zato rezultirajuće vjerovanje u sud (*s*) "Ili Jones posjeduje Ford ili je Brown u Barceloni" nije osobito prikladno kao primjer činjenično istinitog vjerovanja. Vjerovanje *da p* ili *q* nije ekvivalentno nekom nedisjunktivnom vjerovanju *da r*. To se jasnije vidi ako se disjunkcija prevede u ekvivalentan kondicional: "Ako (i samo ako) Jones ne posjeduje Ford, onda je Brown u Barceloni".⁴ Ovdje je očiti da istinitost cjelokupnog iskaza ne proizlazi iz direktne korespondencije s nekom činjenicom. Jer istinitost tog kondicionala uvjetovana je istinitošću suda "Brown je u Barceloni", a eventualnu korelaciju s nekim činjeničnim stanjem regulira konstanta "ako". Istinitost disjunkcije ne povlači dakle istinitost disjunkta "Brown je u Barceloni". Taj je disjunkt istinit samo *ako* je prvi disjunkt "Jones posjeduje Ford" neistinit, tj. *ako* Jones ne posjeduje Ford (uvjet za koji u trenutku vjerovanja ne znamo je li ispunjen). Istinitost suda *p* povlači istinitost disjunkcije $p \vee q$, ali istinitost disjunkcije $p \vee q$ ne povlači zasebno ni istinitost suda *p* niti istinitost suda *q*, iako povlači istinitost *jednoga* (bilo kojeg) disjunkta (ne znamo kojega). Osim toga, može se reći da *nema disjunktivnih činjenica* (iako se može govoriti o činjenici da neka disjunkcija vrijedi). Sve nam to pokazuje da u Smithovu slučaju *nije zadovoljen uvjet (činjenične) istinitosti*.

Osim toga, možemo se zapitati je li pretpostavka o stanju u kojem se vjeruje u ekskluzivnu disjunkciju psihološki realistična. Sklon sam mišljenju da se vjerovanje zapravo ne može odnositi na "*p* ili *q*", pri čemu *q* može biti ili implicirati i $\neg p$. Psihološki, intencionalno stanje primjereno (ekskluzivnoj) disjunkciji nije vjerovanje, nego prije suzdržavanje od vjerovanja odnosno *dvojba*. Taj su stav, koji je inače opće mjesto pironovske skepse, zastupali, primjerice, Peirce (1878), Russell (1948) i Chisholm (1982). Strogo govoreći, u tom Gettierovu slučaju *nije* onda zadovoljen ni *uvjet vjerovanja*.

No što ako ipak prihvatimo da je psihološki posve ostvarivo vjerovati u disjunktivne i kondicionalne sudove? U tom se slučaju vjerovanje odnosi na *logičku relaciju*, a ne na neku empirijsku činjenicu. Ali tada gettierovski protuprimjeri više nisu toliko opasni. Jer evidencijsku osnovu u slučajevima vjerovanja u logičku relaciju ne tvore osjetilna stanja i empirijski razlozi,

⁴ Ovdje, mislim, nije presudno to što je u neformalnoj prezentaciji antecedens dan kao negacija predikata, a ne kao negacija cijelog suda, kao "Ako nije tako da Jones posjeduje Ford, onda ...".

nego samo *logički zakoni*. Vjerovanje u logičku relaciju opravdano je dakle ukoliko se temelji na poznavanju odgovarajućih logičkih zakona. No kad se radi o znanju logičkih istina, kako je to primijetio još Alvin I. Goldman (1967), trodijelna analiza znanja ostaje adekvatnim oblikom epistemološke analize.

Dodatna je i već spomenuta poteškoća s načelom zatvorenosti za opravdanje. Ukoliko se složimo s Thalbergom i s drugim kritičarima načela zatvorenosti, opravdanje za vjerovanje u jedan od disjunkata ne prenosi se na vjerovanje u disjunkciju. Stoga nije zadovoljen ni *uvjet opravdanja*. Za moju je analizu dovoljno međutim to što Smith zapravo *nema istinito vjerovanje* da p – pri čemu je p *činjeničan* (nedisjunktivan ili nekondicionalan) sud – pa tako ni opravdano istinito vjerovanje koje nije znanje.

1. *protuprimjer*: “Čovjek koji će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu”

Slično kao u 2. primjeru, upadljiv je nesklad između epistemičkoga konteksta i semantičkoga statusa predmeta vjerovanja, tj. navodno istinitoga suda. Je li gornji sud istinit ili neistinit? Moja je sugestija da taj sud, kao ni vjerovanje u njega, čak ni u kontekstualno specificiranom smislu (u kontekstu koji je naznačen u samim primjerima) nije semantički određen te da mu se ne može jednoznačno pripisati ni istinitost niti neistinitost.

Prema načelu kompozicionalnosti, značenje tog cjelokupnog iskaza treba promatrati kao sastavljeno od značenja određenog opisa “čovjek koji će dobiti posao”, $P(x)$, i značenja predikatskog izraza “ima deset novčića u svom džepu”, Nx . Određeni opisi su međutim notorno problematični izrazi. Prema Russellovoj (1905) izvornoj interpretaciji gornji iskaz treba razumjeti kao tvrdnju da *postoji jedan i samo jedan čovjek koji će dobiti posao i svatko tko (sve što) će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu*. Odnosno, u notaciji iz *Principia* (1910-13),

$$N(x)Px = \exists x(\forall y(Ny \equiv y = x) \wedge Nx).$$

U Russellovoj su analizi određeni opisi eliminabilni pomoću vezanih varijabli, predikata i znaka istovjetnosti. Stoga se određeni opis može samo *bona fide* tretirati kao označavajući izraz, jer on to po svojoj logičkoj strukturi nije. “Čovjek koji će dobiti posao” *prividno označava*, a zapravo je složen izraz koji se sastoji od predikata “je čovjek koji će dobiti posao” (Px), vezane varijable ($\exists x$) i oznake istovjetnosti ($=$). Keith Donnellan (1966) je međutim Russellovu teoriju određenih opisa ocijenio neadekvatnom budući da on nije uočio razliku između njihove *referencijske* i *atributivne* funkcije. U atributivnoj upotrebi (a jedino nju, prema Donnellanovoj interpretaciji, zahvaća Russellova analiza) govornik tvrdi da je *bilo što* takvo-i-takvo, dok u referencijskoj on upotrebljava određeni opis tako da slušateljima omogućuje izdvajanje onoga o čemu on govori. Pri referencijskoj upotrebi slušatelj je u

stanju *znati* da je upravo to predmet o kojem se govori, dok pri atributivnoj upotrebi to nije tako. U atributivnoj upotrebi identifikacija objekta opisa nije moguća bez opisa, dok se u referencijskoj upotrebi objekt može identificirati i bez opisa (pokazivanjem). U atributivnoj se funkciji samo utvrđuje korelacija objekta (kojega god) i nekog svojstva odnosno međusobna veza njegovih svojstava izraženih samim opisom i predikatskim izrazom; u referencijskoj je pak upotrebi dostatno da je referent identificiran makar on i nemao svojstva izražena predikatom koji je pridružen opisu niti pak odgovarao samom opisu.

Razlika između tih dviju funkcija određenih opisa nije samo pragmatičke naravi: ona je njihovo intrinzično semantičko obilježje, pa to je li određen opis upotrijebljen referencijski ili atributivno utječe na *istinosnu vrijednost* iskaza koji ga sadrži. Ako je opis u svojoj referencijskoj funkciji, onda iskaz koji ga sadrži može biti istinit ili neistinit. No u atributivnoj funkciji, koja ne omogućuje identifikaciju objekta opisa pomoću samog opisa, iskazu se ne može pripisati ni istinitost niti neistinitost. Pripisivanje istinitosti ovisi dakle izravno o intendiranom značenju sadržanoga određenog opisa.

Primijesimo li to Donnellanovo razlikovanje na ovaj Gettierov slučaj, određeni opis “čovjek koji će dobiti posao” upotrijebljen je očito *atributivno*: opis nije strukturiran tako da upućuje sam po sebi na jednu određenu osobu koja odgovara opisu, pa stoga ni ne omogućuje identifikaciju, nego samo pripisuje svojstva. Zato vjerovanje da čovjek koji će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu nema određenu istinosnu vrijednost, tj. nije ni istinito niti neistinito. No za razliku od Russellovih i Donnellanovih slučajeva (“Francuski kralj je ćelav”, “Smithov ubojica je lud”) to nije samo zato što je moguće da nema osobe koja će dobiti posao ili zato što referirana osoba možda neće dobiti posao, nego zato što očito (u danom kontekstu) posao mogu dobiti i barem *dvije* osobe (Jones i Smith), a da pritom sam opis ne određuje ni *to postoji* li odgovarajuća osoba niti *koja* je to. Određeni opis, kao semantički nepotpun izraz, ne može se popuniti na jedinstven način, tj. utvrđivanjem jednog i samo jednog objekta referencije. U russellovskoj interpretaciji (koja poznaje samo atributivnu upotrebu) određeni opisi sudjeluju u izražavanju “*predmetno nezavisnih sudova*”, za razliku od vlastitih imena, koja sudjeluju u izražavanju “*predmetno zavisnih sudova*” (Stephen Neal, 1990).⁵

U Fregeovoj (1892) teoriji o smislu i referenciji ta gettierovska situacija odgovara slučajevima u kojem opisu ne odgovara niti jedan predmet ili mu odgovara više od jednog predmeta. U oba takva slučaja uzima se da opis referira na 0, tj. prazan skup. Govornik koji opisuje tu gettierovsku situaciju možda *pretpostavlja* odnosno *implicira* (u smislu govorničke *presupozicije* i

⁵ Navedeno prema S. Neal, “Context and Communication”, 3. poglavlje S. Neal (1990), uvršteno u zbirku Garya Ostertaga (1998), 309–68.

implikature) jednu određenu osobu (Smitha) kao kandidata za posao, no to nije ono što sam njegov iskaz znači, ili, u Kripkeovim (1979) terminima, to nije *semantička* referencija, nego samo *govornikova* referencija. Uostalom, kao što Donnellan ističe – a što zapravo, nekoliko godina ranije, pokazuje i ovaj Gettierov primjer – određeni opis može biti upotrijebljen *atributivno* i kad govornik i publika *vjeruju* da se opis slaže s nekom određenom osobom. No upravo zato što je opis u ovoj situaciji u atributivnoj funkciji, Smith *ne zna* da osoba koja će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu.

Gettierov primjer ima, kako se vidi, i jednu dodatnu komplikaciju: ne samo da Smith *ne zna tko* je osoba koja će dobiti posao i ima deset novčića u svom džepu, nego on niti *ne zna da* osoba koja će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu. Nereferencijska upotreba određenog opisa, koja ne omogućuje identifikaciju osobe, ujedno priječi korektnu atributivnu funkciju (koreliranje dvaju svojstava). Stoga ne samo da izostaje znanje (opravdano istinito vjerovanje) *o* osobi nego i tome *da* osoba (bilo koja osoba koja odgovara opisu “čovjek koji će dobiti posao”) ima određeno svojstvo (svojstvo imati deset novčića u svom džepu). Drugim riječima, izostaje *sudno* znanje o tome da osoba (bilo koja) koja će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu.

S obzirom na to zanimljivo je razmotriti gettierovske primjere koje je konstruirao Keith Lehrer (1965 i *passim*). U jednoj od posljednjih verzija (1979) njegova poznatog primjera Smith ima opravdanje za vjerovanje da njegov kolega Nogot posjeduje Ford (vidi ga kako izlazi iz novog Forda, a i on, do sada uvijek vjerodostojan, kaže Smithu da je kupio novi Ford). Smith dakle ima opravdanje prihvatiti sud *p*:

(*p*) Nogot iz mog ureda posjeduje Ford.

a iz njega izvodi sljedeći generalizirani sud:

(*q*) Netko u mom uredu posjeduje Ford.

Prema načelu zatvorenosti Smith ima opravdanje za vjerovanje da *q*. No Nogot je prevario Smitha i ne posjeduje Ford: *p* je neistinit, no *q* je istinit, jer *Havit* iz njegova ureda posjeduje Ford. *q* je dakle istinit, Smith ima opravdanje vjerovati da *q*, no Smith *ne zna da q*, jer dokazna građa koju on ima nije vezana uz činjenične uvjete istinitosti vjerovanja da *q*. Slično Gettierovu prvom protuprimjeru, proizlazeće vjerovanje odnosi se na generalizaciju koja je semantički ambivalentna: “netko u mom uredu” referira zapravo na osobu koju opis ne pomaže identificirati. Referent je *neki neodređeni netko* (u Smithovu uredu) koji ima automobil Ford, pa je opis u funkciji korelacije referenta i svojstva, dakle upotrijebljen je atributivno. Takva upotreba implicira da je istinosna vrijednost cjelokupnog iskaza i vjerovanja *neodređena*. Ipak, teško je osloboditi se referencijalističke intuicije da opis uključen u taj iskaz svejedno ima *neku* referencijsku ulogu iako neispunjenu

budući da opis ne omogućuje identifikaciju. Ako je tako, taj bismo sud svejedno mogli tretirati kao potencijalno istinit ili neistinit. Na koncu, *netko* iz ureda doista ima Ford (iako to Smith ne zna, a možda nema ni opravdanje vjerovati u to)!

U klasičnom gettierovskom protuprimjeru za trodijelnu analizu koji iznosi Richard Feldman (1974) nalazimo istu poteškoću, ali se na generalizaciju zaključuje iz drugačijih premisa. Taj je primjer konstruiran kako bi se pokazalo da uklanjanje neistinitih elemenata iz dokazne građe ne blokira gettierovske slučajeve. Neka je m istinit sud koji je konjunkcija Smithove dokazne građe $d_1, d_2, d_3 \dots d_n$, i Smith zna da je m istinit:

(i) $m [= d_1 \wedge d_2 \wedge d_3 \wedge \dots \wedge d_n]$ je istinit;

(ii) Smith zna da je m istinit.

Smith izvodi iz m egzistencijsku generalizaciju n :

(iii) $m \rightarrow n$,

gdje je n međutim generalizacija o osobi koja je autor testimonijske dokazne građe:

(n) Ima netko u uredu tko je rekao Smithu da posjeduje Ford i čak mu pokazao potvrdu za to, i tko je dosad uvijek bio pošten i iskren u svojem ophođenju sa Smithom.

Smith vjeruje na osnovi n u egzistencijsku generalizaciju o :

(iv) $n \rightarrow o$

(o) Netko u uredu posjeduje Ford.

Tako Smith ima opravdano istinito vjerovanje u o , njegova je dokazna građa istinita, i on to zna, njegovo zaključivanje ne prolazi ni kroz jedan neistinit korak, no on ipak *ne zna* da o , tj. ne zna da netko u uredu posjeduje Ford. Feldman zapravo ne objašnjava zašto Smith ne zna. No slično kao kod gornjih primjera može se pretpostaviti da je razlog za to neprikladna povezanost semantičkog i evidencijskog elementa u znanju. Feldmanova tvrdnja kako Smith ne zna da o zapravo znači da Smith ne zna *tko* posjeduje Ford odnosno *da Havit* posjeduje Ford. Jer i u koraku (iii) i u završnom koraku (iv) Smithova obrazloženja pojavljuje se određeni opis “netko u (mom) uredu”, čija referencija nije jednoznačno određiva. Dapače, sam iskaz ne pruža elemente za njegovu ispravnu identifikaciju. Dotično je vjerovanje, kao i u gornjim slučajevima, sadržajno neodređeno. Ipak, kao i u gornjem Lehrerovu slučaju, nameće se intuicija da je taj iskaz istinit ili neistinit, tj. da mu se može pripisati neka istinosna vrijednost. Na kraju krajeva, zamjenica “netko” ipak se odnosi na *nekoga*, a taj netko ima Ford, iako to naš epistemički subjekt ne zna, a možda niti opravdano vjeruje u to. Plauzibilno je

pretpostaviti da generalizacije tog tipa *inače* jesu istinite ili neistinite. No pitanje je li to tako u ovom slučaju.

Što dakle ako su navedeni opisi ipak upotrijebljeni u njihovoj *referencijskoj* funkciji i ako su, suprotno mojoj interpretaciji, oni semantički *određeni*, a rečenice koje ih sadrže označavaju generalizirane sudove za koje Smith može utvrditi da su *istiniti* i koji doista jesu istiniti? Mislim da ni u tom slučaju Lehrer-Feldmanovi primjeri ne bi opovrgavali trodijelnu analizu. Tada bi naime mogućnost utvrđivanja referencije i istinosne vrijednosti suda u koji se vjeruje implicirala da naš epistemički subjekt Smith ima dokaznu građu za to utvrđivanje. Ako bi pak Smith bio u stanju identificirati referenta, on bi i *znao* da *Havit* ima Ford, pa bi njegovo opravdano istinito vjerovanje bilo, suprotno Lehreru i Feldmanu, ekvivalentno *znanju*. No mislim da se i neovisno o tome, može braniti tvrdnja da ti slučajevi nisu slučajevi opravdanog i (činjenično) *istinitog* vjerovanja pa zato ni znanja.

U prvom redu, ako i pretpostavimo da je taj određeni opis upotrijebljen referencijski, u funkciji izdvajanja nekoga *određenog* iako (trenutačno) nepoznatog čovjeka, on je očito u toj funkciji *neuspješan*: on sam *ne referira* na neku određenu osobu, a niti se njegov navodni referent može kontekstualno odrediti pokazivanjem te osobe odnosno njezinim izravnim upoznavanjem. Jednostavno, kontekstualno raspoloživa dokazna građa priječi tu identifikaciju. S druge strane, ako pretpostavimo (vjerujem, plauzibilno) da je u ovom slučaju, kao i u prvom Gettierovu protuprimjeru, određeni opis primarno upotrijebljen *atributivno*, u funkciji koreliranja svojstava *biti netko (bilo tko) u uredu i posjedovati Ford*, važnu pomoć pruža nam Russellova analiza. Panta je Russellove analize da, suprotno vlastitim imenima, određeni opisi, korelirajući svojstva nekog predmeta, uvijek uključuju element *općenitosti*, a rečenice koje ih sadrže izražavaju neki *generalizirani* sud. Predmet opisa jest tako *bilo što* što ima određena svojstva, tako da se, makar opis bio upotrijebljen referencijski, radi o referenciji u veoma *slabom* smislu, referenciji u kojoj je predmet *bilo što* što ima to svojstvo, *ako* nešto takvo uopće postoji. Naše referencijalističke intuicije stoga nisu dovoljno pouzdane da bismo se njima rukovodili: na koncu, uvijek je moguće da opis ili nema referenta ili da referira na više objekata odjednom. No takva referencijska upotreba onda ne pruža semantički dostatan uvjet za znanje o tome *tko* ili *što* niti o tome *da* to nešto ili taj netko (bilo što ili bilo tko) ima ta svojstva. To je prvenstveno zato što opis u tom slučaju zapravo ne referira, nego je samo sredstvo *kvantifikacije*. Kad opis tako slabo referira, odnosno kad je sredstvo kvantifikacije, onda je on, po definiciji, u *atributivnoj* ulozi.

U tom se smislu određeni opisi uvijek pojavljuju kao granični slučajevi vlastitih imena, ali takvi koji ne osiguravaju semantičku osnovu za znanje. No to s druge strane implicira da je granica između atributivne i referencijske funkcije prilično neodređena i nestabilna. Ona je ovisna ne samo o *govornikovo*j i *semantičko*j referenciji nego i samom *aktualnom referentu* za

koji opis stoji. Bilo kako bilo, Gettierovi, ali i drugi slični protuprimjeri trpe posljedice te ambivalentnosti određenih opisa (u koju se ovdje ne mogu po-drobnije upuštati).

Čini mi se stoga da ipak postoji stanovita razlika između Gettierovih i Lehrer-Feldmanovih protuprimjera. Gettierovu se Smithu može zaniijekati znanje (on dakle ne zna) prvenstveno zato što uvjet činjenične istinitosti *nije jednoznačno* ispunjen: sud u koji Smith vjeruje jest semantički *neodređen*, što je pak rezultat *atributivne* uloge uklopljenog određenog opisa. U primjerima s Lehrerovim i Feldmanovim Smithom nije međutim posve jasno jesu li određeni opisi upotrijebljeni atributivno ili referencijski, pa odatle ni to jesu li sudovi u koje Smith vjeruje istinosno određeni ili neodređeni. S druge strane, tom se Smithu ne može pripisati, ali mu se zato može zaniijekati posjedovanje *opravdanoga* istinitog vjerovanja, jer (u tom vremenu) ne postoji dokazna građa za vjerovanje u generalizaciju u kojoj se koreliraju svojstva *biti u uredu* i *imati Ford*. Stoga, ako Lehrer-Feldmanov Smith ne zna, to je zato što njegovo vjerovanje nije opravdano, ali nije jednoznačno određivo je li izostanak znanja kod njega uzrokovan time što je njegovo vjerovanje istinosno neodređeno. To je posljedica ambivalentnosti između referencijske i atributivne funkcije određenih opisa.

* * *

Paralelno sa semantičkim raspravama (iako nezavisno od njih) koje su se vodile (i još se vode) između *russellovaca* i *referencijalista* u pogledu značenja određenih opisa, nakon pojave gettierovskih protuprimjera povela se rasprava i o semantičkom statusa vjerovanja prezentiranih u tim primjerima. C. G. New (1966, 1968) zastupao je gledište da su vjerovanja koja kao svoj predmet imaju generalizacije tipa "Netko ima automobil", koje su izvedene iz partikularnih sudova, semantički neodređene te da njihovo značenje ovisi o *namjeri* govornika koji izriče taj sud. S druge strane, Gilbert Harman i James M. Smith (1966) osporavali su taj stav, smatrajući da takvi iskazi obično nisu semantički ambivalentni te da su Gettier-Lehrerovi protuprimjeri konkluzivni u opovrgavanju trodijelne analize. Iako suvremene rasprave o značenju određenih opisa možda ne daju za pravo Newovoj interpretaciji (koji inzistira na *govornikovo* referenciji), sigurno mu daju za pravo u njegovoj dvojbi oko statusa uvjeta istinitosti u Gettierovim i Lehrerovim protuprimjerima i oko uspješnosti tih protuprimjera u opovrgavanju trodijelne analize.

U tom formativnom razdoblju suvremene epistemologije Irving Thalberg (1969, 1974) bio je među rijetkima koji su ukazivali na taj semantički nedostatak (premda se nije pozivao na rasprave unutar semantike određenih opisa) koji dijele Gettierovi i Lehrer-Feldmanovi protuprimjeri. Kad je riječ o Thalbergovoj kritici, ne može se izbjeći i njegov stav o problema-

tičnom statusu *načela zatvorenosti za opravdanje* budući da je taj status izravno relevantan i za pripisivanje odnosno nepripisivanje istinosne vrijednosti vjerovanjima u tim primjerima. To se načelo pokazuje posve pogrešnim u primjeni na prijenos opravdanja s *partikularnih* egzistencijskih sudova, koji čine dokaznu građu vjerovatelja, na egzistencijske *generalizacije*, kao što su Gettierov “Čovjek koji će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu” ili Lehrer-Feldmanov “Netko u uredu posjeduje Ford.”. Prvo, prema Thalbergovu mišljenju, vjerovatelj ni u jednom od tih slučajeva nema opravdanje vjerovati u generalni sud, i drugo, sam generalni sud, kako to on tvrdi, “može biti istinit na više načina”. U Lehrerovu protuprimjeru, *Havit* ili *bilo tko* drugi može imati Ford, a Smith nema dokaznu građu koja bi se odnosila na način na koji taj sud stvarno biva istinitim. Dokazna građa koja se tiče samo navodnoga Nogotova posjedovanja Forda ne može podržati vjerovanje koje može biti istinito kad ga posjeduje netko drugi. Slično vrijedi i za prijenos opravdanja s vjerovanja u *pojedine konjunkte (disjunkte)*: to opravdanje ne implicira opravdanje za vjerovanje u cijelu konjunkciju (disjunktiju). Kako je to u prvom Gettierovu protuprimjeru, konjunki koji čine Smithovu dokaznu građu odnose se na činjenice iz različitih *vremena* te na različite Jonesove *attribute*. Opravdanje za vjerovanje u pojedine konjunkte nije dostatan jamac istinitosti konjunktije, pa se odatle ono ni ne može prenijeti na vjerovanje u generalizaciju izvedenu iz te konjunktije.

Mislim da ovdje izneseno tumačenje nadopunjuje Thalbergovu analizu: ne samo da rezultirajuća vjerovanja u navodnim protuprimjerima za trodijelnu analizu nisu opravdana te tako ne jamče istinitost sudova na koje se odnose, nego ni ti sami sudovi nisu jednoznačno istiniti ili im se ne može pripisati određena istinska vrijednost. Upotreba određenih opisa kao semantički nepotpunih izraza u epistemičkom kontekstu proizvodi paradokse koje su Gettier i njegovi sljedbenici pripisali manjkavostima tradicionalne doktrine. Jedna je zanimljiva metodološka posljedica toga da rješenje gettierovskoga problema možda ne leži u epistemologiji, nego zapravo u *semantici*. Tvrdnja da je taj problem periferan za epistemologiju dobiva stoga novo, nepejorativno značenje, koje bolje odražava njegovu važnost: on je zapravo *graničan* problem, i kao takav ne uključuje samo epistemološku, nego i semantičku dilemu.

Zaključak

U ovom članku nastojao sam pokazati da Gettier svojim protuprimjerima nije opovrgnuo tradicionalnu trodijelnu analizu znanja, a ako je i ukazao na njezinu nedostatnost, to je bilo prije indirektna i neeksplicirana posljedica njegove analize. To ne znači da je time tradicionalna analiza obranjena. No njezino navodno opovrgavanje od strane Gettieria i mnogih njegovih nastavljača u nekim od standardnih gettierovskih protuprimjera nije uspješno u mjeri u kojoj se obično tvrdi da jest.

BIBLIOGRAFIJA

- Aaron, Richard I. (1971) *Knowing and the Function of Reason*, London, Oxford University Press.
- Almeder, Robert (1974) "Truth and Evidence", *Philosophical Quarterly* 24.97, 365–68.
- Alston, William P. (1989) *Epistemic Justification. Essays in the Theory of Knowledge*, Ithaca and London, Cornell University Press.
- Armstrong, David (1973) *Belief, Truth, and Knowledge*, New York / London, Cambridge University Press.
- Ayer, Alfred, J. (1956) *The Problem of Knowledge*, London, Macmillan.
- Chisholm, Roderick, M. (1957) *Perceiving. A Philosophical Study*, Ithaca, N. Y., Cornell University Press.
- Chisholm, Roderick M. (1973) "On the Nature of Empirical Evidence", u: Chisholm, Roderick M. / Swartz, R. J. (1973) (ur.) *Empirical Knowledge*, Englewood Cliffs, N. J., Prentice Hall; rev. i pretisk. u: Pappas, George S. / Swain, Marshall (1978b), 253–78.
- Chisholm, Roderick M. (1982) *Foundations of Knowing*, Harvester Press, Brighton.
- Clark, Michael (1963) "Knowledge and Grounds. A Comment on Mr. Gettier's Paper", *Analysis* 24.2, 98, 46–48.
- Donnellan, Keith (1966) "Reference and Definite Descriptions", *Philosophical Review* 75, 281–304.
- Dretske, Fred (1968) "Reasons and Consequences", *Analysis* 28.5, 125, 166–168.
- Dretske, Fred (1971) "Conclusive Reasons", *Australasian Journal of Philosophy* 49, 1–22.
- Dretske, Fred (1981) "The Pragmatic Dimension of Knowledge", *Philosophical Studies* 40, 363–78.
- Feldman, Richard (1974) "An Alleged Defect in Gettier Counter-Examples", *Australasian Journal of Philosophy* 52, no. 1, 68–69.
- Frege, Gottlob (1892) "Über Sinn und Bedeutung", u: *Funktion, Begriff und Bedeutung*, ur. G. Patzig, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1980.
- Gettier, Edmund (1963) "Is Justified True Belief Knowledge?", *Analysis* 23.6, 121–123.
- Goldman, Alvin I. (1967) "A Causal Theory of Knowing", *Journal of Philosophy* 64.12, 357–72.
- Goldman, Alvin I. (1979) "What is justified belief?", u: George S. Pappas (1979) (ur.) *Justification and Knowledge*, Dordrecht, D. Reidel Publishing Company, 1–23.
- Goldman, Alvin I. (1992b) *Liaisons. Philosophy Meets the Cognitive and Social Sciences*, Cambridge, MA, MIT Press.
- Haack, Susan (1993) *Evidence and Enquiry. Towards Reconstruction in Epistemology*, Oxford / Cambridge, MA, Blackwell.
- Harman, Gilbert (1973) *Thought*, Princeton, Princeton University Press.
- Harman, Gilbert / Smith, James M. (1966) "New Implications of 'Someone'", *Analysis* 26.6, 206–208.

- Kripke, Saul (1979) "Speaker's Reference and Semantic Reference", u: French, P. / Wettstein, H. (1979) (ur.) *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*, University of Minnesota Press, 6–27.
- Lehrer, Keith (1965) "Knowledge, Truth and Evidence", *Analysis* 25.5, 107, 168–175.
- Lehrer, Keith (1979) "The Gettier Problem and the Analysis of Knowledge", u: George S. Pappas (1979) (ur.) *Justification and Knowledge*, Dordrecht, D. Reidel Publishing Company 65–78.
- Lewis, Clarence I. (1946) *An Analysis of Knowledge and Valuation*, La Salle, Ill., Open Court.
- Meyers, Robert G. / Stern, Kenneth (1973) "Knowledge without Paradox", *Journal of Philosophy* 70.6, 147–160.
- New, Christopher G. (1965) "Some Implications of 'Someone'", *Analysis* 26.2 ns 110, 62–64.
- New, Christopher G. (1968) "'Someone' Renewed", *Analysis* 28.3, ns 123, 109–12.
- Nozick, Robert (1981) *Philosophical Explanations*, Cambridge, Harvard University Press.
- Ostertag, Gary (1998) (ur.) *Definite Descriptions*, The MIT Press, Cambridge, MA / London.
- Pappas, George S. / Swain, Marshall (1978) (ur.) *Essays on Knowledge and Justification*, Ithaca / London, Cornell University Press.
- Peirce, C. S. (1878) "How to Make Our Ideas Clear", u: *The Essential Peirce*, vol. I. ur. N. Houser i C. Kloesel / Peirce Edition Project, Bloomington / Indianapolis, Indiana University Press, 1992.
- Plantinga, Alvin (1993a) *Warrant. The Current Debate*, New York / Oxford, Oxford University Press.
- Plantinga, Alvin (1993b) *Warrant and Proper Function*, New York / Oxford, Oxford University Press.
- Pollock, John (1986) *Contemporary Theories of Knowledge*, Totowa, N. J., Rowman & Littlefield.
- Quine, Willard V. O. (1969) *Ontological Relativity and Other Essays*, New York, Columbia University Press.
- Russell, Bertrand (1905) "On Denoting", u: (1956) *Logic and Knowledge. Essays 1901–1950*, ur. R. C. Marsh, London, Routledge.
- Russell, Bertrand / Whitehead, Alfred North (1910–13) *Principia mathematica*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Russell, Bertrand (1948) *Human Knowledge. Its Scope and Limits*, London, Allen & Unwin.
- Shope, Robert K. (1983) *The Analysis of Knowing*, Princeton, Princeton University Press.
- Shope, Robert K. (1992) "Propositional Knowledge", u: Dancy, Jonathan / Sosa, Ernest (1992) *A Companion to Epistemology*, Oxford, Blackwell, 396–401.
- Shope, Robert K. (1998) "Gettier Problems", u: Craig, Edward (1998), *International Encyclopedia of Philosophy*, London, Routledge, sv. 4, 54–59.

Thalberg, Irving (1969) "In Defense of Justified True Belief", *Journal of Philosophy*, 66.22, 794–803.

Thalberg, Irving (1974) "Is Justification Transmissible through Deduction", *Philosophical Studies* 25, 347–56.

Unger, Peter (1968) "An Analysis of Factual Knowledge", *Journal of Philosophy* 65.6, 157–170.

Williamson, Timothy (2000) *Knowledge and Its Limits*, Oxford, Oxford University Press.

Zagzebski, Linda T. (1994) "Inescapability of Gettier Problems", *Philosophical Quarterly* 44.174, 65–73.

Zagzebski, Linda (1999) "What is Knowledge?", u: Greco, John / Sosa, Ernest (1999) *The Blackwell Guide To Epistemology*, Oxford, Blackwell Publishers, 92–116.

Gettier's Counterexamples and the Analysis of Knowledge

ABSTRACT: Contrary to the received view, I argue that Gettier's counterexamples to the tripartite analysis of knowledge as justified true belief failed, because the justification condition and especially *truth condition* for knowledge in these cases are not unambiguously fulfilled. For the propositions believed are semantically *ambiguous* and cannot be clearly said to be either true or false and, therefore, to be the objects of justified *true* beliefs. This is due to the puzzling semantic role played by a *definite description* (in the first counterexample) and an *exclusive disjunction* (in the second counterexample). Therefore, neither of Gettier's alleged counterexamples does in fact refute the tripartite analysis as such, but only an interpretation of it. Gettier's cases can be at best construed as demanding a modification and improvement of the traditional analysis and not as demanding its replacement. Some other Gettier-like cases, e.g. those proposed by Lehrer and Feldman, can be treated in an analogous manner.

KEY WORDS: Knowledge, belief, justification, truth, Gettier, analysis of knowledge, epistemology, semantics, definite descriptions.